N. IORGA

100 DE ANI
DE LA NAȘTEREA LUI
CUZA-VODĂ

Cuvîntare comemorativă
ținută la Ateneul Romîn
în ziua de 2 April 1920.



BUCUREȘTI

Tipografia „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC"
Str. Lipscanii-Noi Nr. 12
1920

N. IORGA

---

100 DE ANI
DE LA NAŞTEREA LUI
CUZA-VODĂ

Cuvîntare comemorativă
ţinută la Ateneul Romîn
în ziua de 2 April 1920.



BUCUREŞTI

Tipografia „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC"
Str. Lipscanii-Noi Nr. 12
1920


ION I CUZA AL TERILOR UNITE

Comemorarea lui Cuza-Vodă

— Cuvîntare ţinută la Ateneul Romîn, în ziua de 2 April, de N. IORGA —

(D. N. Iorga este întîmpinat cu călduroase ovaţiuni) Onor. auditoriu,

Aş avea prilej de puţină emoţie vorbind din locul unde, acum cîteva zile, chestiunea rurală, care formează marea glorie a aceluia pe care-l comemorăm astăzi, era discutată cu o pasiune cinstită din partea apărătorilor ei, pe care am fi dorit să o întîlnim şi de o parte şi de alta, de cîte ori această chestiune esenţială pentru poporul romîn chestiunea rurală, va fi din nou discutată. Biruind acest sentiment firesc de emoţie, mă grăbesc să intru de la început în subiectul însuşi al comemorării.

Onor. auditoriu, dacă ar dori cineva să cuprindă într'o formulă marea personalitate a lui Vodă-Cuza, ar trebui să spună că el a fost un om vrednic de legenda sa şi că în jurul său s'a creat o legendă vrednică de dînsul.

Acesta este un cas din cele mai rare în desvoltarea omenirii. Oameni fără legendă, chiar dintre acei cari ar fi meritat le enda, au fost şi sînt destui, şi sînt destule legende fără oameni. Fiindcă acesta este un lucru mai rar, daţi-mi voie să aduc din trecutul nostru cîteva exemple.

Din cele mai depărtate timpuri în poporul nostru au răsărit personalităţi mitice care nu corespundeau unei existenţe reale. Atîta vreme s'a spus că Domnia Ţerii-Româneşti a fost întemeiată de Radu-Negru. Radu-Negru n'a existat. Negru e Neagoe, ctitorul de la Argeş; Radu e Radu-Vodă, ctitorul Tismanei; poporul a creat ciudata legendă care reuneşte numele unuia cu al celuilalt. Au început-o călugării întăiu, pe urmă a urmat poporul; călugării din Tismana pentru Radu

al lor, care înnălţase mănăstirea; călugării din Argeş pentru Neagoe al lor, care făcuse biserica. Căci totdeauna cînd legenda există şi omul nu există, nu există potrivit acestei legende, este un interesat, la început, care creiază legenda, ca s'o exploateze; turma vine pe urmă, şi sînt casuri cînd un popor întreg primeşte legenda aceasta, creată, pentru satisfacerea unor anumite interese, de un cerc de oameni foarte restrîns.

S'a spus că Moldova a întemeiat-o un Bogdan-Dragoş. A existat un Dragoş, care nu e vrednic de legendă; a existat un Bogdan-Vodă, abia vrednic de dînsa: unii cărturarii au creat un Bogdan-Dragoş. Bogdan-Dragoş s'a menţinut mai puţin, pentru că nu era un interes care să-l menţină.

Legende de acestea, în jurul oamenilor, există şi în timpuri mai apropiate de noi: Ardealul de două ori a fost vînturat de la un capăt la altul de oameni cari nu erau ceia ce li se atribuia şi cari nu puteau să fie. Legenda e foarte plăcută la început, chiar cînd nu i

se potriveşte omului, dar e foarte tragică în momentul cînd se constată că omul nu se potriveşte legendei. Astfel într'un moment, la începutul veacului al XVIII-lea, a răsărit în Ardeal un călugăr Visarion, ciudata personalitate a călugărului Visarion, Sarai, care a mişcat într'adevăr poporul romîn ortodox dintr'un capăt la altul al provinciei. Visarion Sarai nu era nici făcător de minuni, nici om sfînt, nici mare vorbitor şi nici viteaz, nici măcar Romîn, şi nu cunoştea locurile.

A fost de ajuns ca în Ardeal să fie o suferinţă mare, suferinţa Romînilor cari luptau ca să păstreze legea lor şi dreptul lor naţional, pentru ca acest călugăr, venit din părţile bosniace, care nu ştia romăneşte, nu cunoştea oamenii, să fie primit pretutindeni ca acela care aducea vestea mîntuirii dumnezeieşti. Austriecii, cari cunoşteau sistemul cu care se înnăbuşă legendele, s'au priceput imediat să-l facă să dispară. Nu se ştie ce s'a întîmplat cu Visarion Sarai: a fost trimis înnapoi în Bosnia, sau altceva; dar, îndată, lucrurile s'au liniştit.

Mai tîrziu, tot în Ardeal, a răsărit bizara persoană a lui Sofronie din Cioara. Un preot ca toţi ceilalţi, fără cultură, fără talent, fără plan politic, fără nimic din ceia ce atinge populaţia. Romînii voiau să aibă un Vlădică, şi Împăratul nu voia să-l acorde. Şi atunci Romînii au luat un preot, pe Sofronie din Cioara, şi acest Sofronie, cu mijloacele lui puţine — fiindcă se pare că era urît şi vorbia prost, n'avea niciun fel de cunoştinţă a lucrurilor —, se poate întîmpla — nu ni luăm pe suflet — să fi fost şi puţin onest faţă de rolul pe care pretindea, tindea să-l joace, să fi realisat şi profituri. In tot casul, Sofronie din Cioara a fost un adevărat rege neîncoronat al Romînilor din Ardeal. Să fi venit cel d'intîiu cărturar, să fi venit omul care ar fi dat cele mai mari dovezi de iubire pentru poporul de acolo, care ar fi jertfit ceva din viaţa şi fiinţa lui pentru binele naţiunii sale şi n'ar fi fost primit cum a fost Sotronie din Cioara, al cărui talent politic se resumă în două-trei proclamaţii scrise aşa cum le-ar fi putut rosti orice ţeran.

într'un moment a dispărut, a trecut dincoace. Ei bine, multă vreme poporul a fost convins că Sofronie o să vie, cu Tatarii, cine ştie cu cine, dar nu se poate să nu vie biruinţa cu — Sofronie din Cioara.

Acestea sînt casuri cînd legenda nu se potriveşte cu omul, cînd se creiază din nevoia elementară a poporului care sufere, care speră, care e convins că nu poate zăbovi mîntuirea, şi se creiază deci o personalitate omenească ce există în afară de realitate, o mare personalitate mitică în care el crede, cum crede în cei mai veneraţi sfinţi ai religiei sale.

În casul lui Alexandru Ion I-iu, pe care poporul l-a numit, trecînd peste numele oficial, Vodă-Cuza, în casul acesta omul era vrednic să creeze legenda care a răsărit din suferinţile şi nădejdile poporului, întrupate însă pe deplin în om. Aceasta este formula lui, şi meritul lui cel mai mare în desvoltarea întregii istorii a Romînilor. Omul însuşi a avut acel superior bun simţ de a înţelege că, atunci cînd o tendinţă a poporului său

se cuprindea în el, n'avea dreptul de a trăi altfel decît potrivit tendinței care se întrupase în persoana lui. (Călduroase ovațiuni.)

Ca orice om, a avut greutăți în viață: prieteni de cari s'a putut plînge, dușmani de cari s'a putut lăuda; a întîlnit greutăți pe care le-a răzbit, altele înnaintea cărora s'a oprit, prea slab ca să poată face ceia ce nu face decît timpul în desfășurarea veacurilor. Era însă un om cu o largă și simpatică personalitate; era în el un prisos de energie gata să se reserve în toate direcțiile, în cele omenești care se iartă, în altele, mai puțin omenești, care nu se iartă. Ar fi putut să pornească la drum zicînd: acest drum este al mieu; la urma urmei, am și eu o viață, am și eu dreptul să trăiesc viața mea, cum ceilalți oameni au dreptul să trăiască viața lor. El și-a interzis absolut acest lucru și s'a ridicat pentru o misiune istorică, a trăit pentru această misiune istorică, a pătimit pentru dînsa, și a isprăvit ca mucenic al misiunii istorice pe care și-a impus-o. (Mari aplause.)

Și poporul știe să prețuiască acest lucru. El îngăduie une ori pe egoiști, dar nu-i îngăduie decît pe sama lor; pe sama lui, nu. De aceia, de cîte ori cineva, ridicîndu-se prin popor, caută să creeze ceva pentru dînsul, poporul își răzbună cumplit, și între mijloacele sale de răzbunare cel mai teribil este acela că-i uĭtă cu desăvîrșire sau creiază o legendă de ridicol în locul legendei sacre pe care o crease la început. Nu există mai bun socotitor decît acest mare desinteresat care este poporul. Cum, de obiceiu, calculul cel mai bun îl fac acei cari nu se gîndesc la dînsul, și cel mai prost calcul îl fac acei cari pe tabla de șah a politicei, cu multă înțelepciune, își urmează jocul lor. Pentru că, în orice joc, sîntem tovarăși cu cineva care nu e ca noi și care e mult mai puternic decît noi: dacă nu voim să ne arătăm mai isteți decit dînsul, el își răzbună și cu o singură suflare face să sară toți pionii așezați de noi, metodic, pe pătratele negre și albe ale jocului de șah.

Cuza n'a pretins să fie mai mult

decît ceia ce cerea vremea lui, dar a avut superiorul bun simţ şi marele talent politic de a nu fi niciodată mai puţin decît ceia ce vremea cere de la un om în situaţia lui. (Aplause îndelung prelungite.)

Aş zice încă un lucru: e mai mare păcatul aceluia care la un moment dat a fost chemat să joace un rol, l-a jucat şi pe urmă a scăpătat, din neînţelegere, din slăbiciune de caracter, din pasiune, părăsind rolul pe care şi l-a atribuit odată, decît aceia care, de la început, nu şi-a atribuit rolul pe care în puterile lui simte că nu e în stare să-l joace.

În casul acesta distrugerea reputaţiei lui urmează fulgerător de răpede, ca a aceluia care a usurpat un loc ce nu i se cuvenia în desvoltarea societăţii din care face parte. Şi, dacă o societate îngăduie usurpaţia în timpuri normale, în timpuri anormale ea nu îngăduie niciodată o asemenea usurpaţie. (Aplause prelungite.) Fiindcă înseşi interesele ei de viaţă pot fi primejduite prin această usurpaţie.

Astfel am definit personalitatea lui Vodă-Cuza, am încercat să explicăm această călduroasă iubire care l-a urmat în timpul luptei lui, care l-a întovărăşit în exilul lui, care a vărsat calde lacrimi la moartea lui, atunci cînd mulţimi imense, pe care nu le chemase nimeni, s'au adunat la Ruginoasa pentru a vedea coborîrea în mormînt a aceluia care fusese cel d'întăiu Domn al Romăniei Unite; acea iubire neuitătoare, care după moarte a creat atîtea şi atîtea legende în jurul lui, şi legende în totdeauna cu înţeles. Căci sînt şi legende idioate pentru idoli mai puţin înzestraţi decît legenda pe sama lor: legendele cu privire la Cuza-Vodă sînt însă totdeauna legende de un adînc înţeles, de care se prinde ceva din acea largă poesie, de care poporul nostru dispune totdeauna atunci cînd vrea să înnalţe o mare figură a trecutului său.

E şi un fenomen elementar de popularitate probată, de popularitate care a resistat timp de mai bine de o jumătate de veac la toate încercările de a o distruge, fără să

existe un singur partid interesat a susţinea popularitatea lui Cuza-Vodă, ci, din potrivă, orice a fost organisaţie politică din Ţara Românească avea interes să distrugă această popularitate, să conjure această stafie care venia necontenit să întrebe ce s'a făcut cu opera lui. (Furtunoase aplause.)

După aceasta să încercăm, istoriceşte, a înţelege de ce a fost el aşa, şi, după ce vom încerca această explicaţie prin trecutul familiei lui, prin trecutul lui şi prin caracterul care s'a format în mediul particular în care s'a desvoltat, pe urmă, din toată activitatea lui Vodă-Cuza, vom insistá asupra părţii aceleia în care, după ce a dat ţeranului dreptul său, el a fost pus la marea încercare de a-şi menţinea punctul lui de vedere împotriva tuturora, împotriva tuturor intrigilor, tuturor tendinţelor de răzbunare, împotriva conservatismului boierimii de tradiţiune, ca şi împotriva ipocritului idealism liberal, pentru, ca la urmă, neputînd birui nici pe unul, nici pe altul, să cadă înnaintea coaliţiei care, prin felul

cum a răsturnat pe om, a înnălţat opera pe care omul o îndeplinise. (Aplause furtunoase.)

Domnilor, Cuza-Vodă a fost fără îndoială un mare democrat. Prin originea familiei lui, prin mediul în care a crescut, prin educaţia pe care a primit-o, a fost un boier. A fost un boier, dar, — şi întrebuinţez un cuvînt care e socotit de mult ca trivialisat, dar care, după ce-l voiu explica, va pierde din trivialitatea lui, cum pierde orice lucru e lămurit deplin —, dar n'a fost un ciocoiu. Un boier da, un ciocoiu nu. Şi mă grăbesc să fixez deosebirea între boier şi ciocoiu.

Boierul e nobil de sînge: strămoşii boierului s'au ridicat luptînd; moşia lor au căpătat-o într'o zi de biruinţă; evlavia lor a întemeiat biserici; generositatea lor a liberat pe ţeranul şerb; inteligenţa lor a creat literatura românească; sufletul lor mare a fost însuşi sufletul naţiei noastre din veac în veac. (Aplause călduroase.)

Ciocoiul e sluga necredincioasă a boierului întâiu, a Domnului pe

urmă, sfătuindu-l de rău, profitînd de pe urma faptei greşite şi gata ca, în momentul cînd va fi tras la răspundere, să arunce această răspundere întreagă pe stăpînul său. (Aplause furtunoase.) Ciocoiul nu cunoaşte altă luptă decît lupta de anticameră, vrednică de sîngele josnic pe care-l are (Aplause); n'a biruit altfel decît prin intrigă; nu s'a impus altfel decît prin minciună: nu s'a luptat împotriva duşmanului altfel decît prin calomnie.

Nimic în desvoltarea istoriei noastre nu vine de la dînsul: nimic din luptele noastre, nimic din gîndul nostru, nimic din fapta, din sufletul, din arta şi literatura noastră. (Furtunoase aplause.) Ciocoiul, şi cel vechiu, şi cel nou, şi cel foarte nou (ilaritate), spoit ţigăneşte cu arama Fanarului, ciocoiul acesta, nu numai că n'a creat ce e mai frumos în trecutul nostru, dar, fiindcă nu l-a creat, nu-l înţelege şi-l urăşte. Şi urăşte pe toţi aceia cari au întemeiat trecutul nostru, şi-şi face din aceasta un drept de a urî şi prigoni pe acei cari, cu sufletul curat, încearcă să

creeze pe basele acestui trecut, ca şi ale nevoilor presentului, viitorul însuşi al acestui neam. (Aplause puternice.)

Boierul a fost din neamul acelora cari adesea ori puteau să fie Domni şi n'au vrut; ciocoiul e din neamul acelora cari, chiar dacă nu se simte nevoia de slugi, se îmbulzesc pentru a fi aceasta. (Puternice aplause, ilaritate.) De aceia, unde boierul poate fi înţelept, ciocoiul e calculator; unde boierul poate fi iertător, el e ipocrit pînditor; unde boierul poate fi creator, ciocoiul se gîndeşte la distrugerea lucrului făcut de alţii; unde boierul simte datoria de a fi viteaz, ciocoiul caută colţul de întunerec unde să se poată ascunde, nu numai pentru a fugi, ci şi pentru a căuta drumul care duce la spatele învingătorului, şi a-l trînti. (Frenetice aplause, ovaţiuni prelungite.)

Să nu amestecăm pe boier cu ciocoiul. A calomnia pe boier înseamnă a strica o parte din trecutul nostru; a ajuta pe ciocoiu, înseamnă a distruge în întregime viitorul nostru. (Mari aplause.)

Alexandru, fiul lui Ioniţă Cuza, s'a născut dintr'un neam de vechi şi adevăraţi boieri ai ţerii. Numele lui chiar, în originea lui etimologică, corespunde cu simpatica lui înfăţişare de om care se uite franc în ochii aceluia căruia îi vorbia. Semn deosebitor în viaţă. După vre-o treizeci de ani de luptă politică şi o largă cunoştinţă a oamenilor, pot să dau un sfat: nu mergeţi niciodată cu omul ai cărui ochi fug necontenit de la dreapta la stânga. (Ilaritate, aplause.) Să nu vă ţineţi niciodată —ideie bună, şi a spus-o un mare filosof german, Schopenhauer, — după omul care nu se uită drept, cu ochii deplin deschişi: acela niciodată nu e un om de treabă.

Cuza avea însăşi originea etimologică a numelui aşa de potrivită cu francheţa personalităţii sale captivante, — căci a fost captivant, şi pentru femei, şi pentru bărbaţi, pentru toată lumea. (Ilaritate, aplause) Evident că explicaţia acestei calităţi a lui Cuza nu vine de la «Cusanus», acel Neamţ din secolul al XV-lea, — cu slăbiciunea

românească de a căuta tot ceia ce e nobil şi curat aiurea, la alte neamuri. Cuza se zicea odată Cuzea sau Cozea, şi aceasta vine de la *coz*, care înseamnă : frumos. A fost la început un strămoş frumos, şi el a creat un nume care a trecut la urmaşii cari i-au moştenit şi frumuseţa, — oamenii frumoşi căutînd, pe vremea aceia, cu mai puţină grijă zestrea, cît femeia frumoasă, şi astfel frumuseţa a putut trece din generaţie în generaţie. Familia lui, în veacul al XVII-lea, a jucat un rol foarte şters: evident e mult mai bine ca o familie să joace un rol şters, făcînd bine numai celor ce o apropie, decît să joace un rol strălucitor pe acele cărări de răutate pe care cineva între în viaţă de multe ori pentru a fi bătut cu pietre după vrednicia lui. În al XVIII-lea, doi din înnaintaşii lui au murit ca martiri ai causei politice pe care o credeau bună.

În vremea lui Mihai Racoviţă, Dumitraşcu a mers cu Austriecii, cari pătrunseseră în Moldova,—în gîndul că e mai bine să fie cineva alături de creştini decît alături de

Turci. Causa lui a fost zdrobită şi, în loc să facă aşa cum fac atîţia: după ce causa nu mai merge, să treacă imediat la causa cealaltă, şi astfel cutare apărător al neutralităţii până la sfîrşit, «usque ad finem», să devie representantul victoriei Aliaţilor ori cutare vechiu germanofil să se grăbească a-şi pune iscălitura pe tratatele care consacră zdrobirea Puterilor Centrale, şi atîţia alţii cu asemenea disposiţii să profite de slăbiciunea unui public uituc pentru a da ilusia că n'au fost niciodată ceia ce nu mai au interes să fie, Dumitraşcu Cuza, o fi greşit el în politica lui austriacă, dar politica aceasta a dus-o până la sfîrşit, şi a atîrnat în spînzurătoare în momentul cînd causa lui a fost învinsă, — singurul fel prin care se face cineva iertat de o greşeală politică în care a fost amestecat: să moară împreună cu dînsa. Cellalt, însuşi străbunicul lui Alexandru Ioan I-iu, Ioan Cuza, a perit, nu pentru o causă străină, ci pentru causa drepturilor ţerii, tăiat fiind la Iaşi împreună cu boierul Bogdan, cas extrem de rar în e-

poca fanariotă, în care Domnii nu îndrăzniau să scurteze de-un cap pe boierii lor: a fost tăiat deci la Iaşi în momentul aproape cînd noi pierdeam, de pe urma aceleiaşi slăbiri a energiei naţionale, Bucovina.

El însuşi a fost foarte mîndru de aceşti înnaintaşi; nu i-a renegat de loc, ci, într'o ocasie solemnă, i-a amintit, vorbind cu deosebit respect şi recunoştinţă de aceşti moşi ai lui cari pătimiseră pentru ţară. El spunea la 21 Maiu 1864, — atunci cînd se constatase resultatul, favorabil reformei agrare, al plebiscitului pe care-l orînduise împotriva celor pe cari el îl numia „oligarhi", şi cuvîntul se întrebuinţează întîia oară în chip oficial în actele anului 1864, rostit din gură domnească, din gura Domnului învingător în marele războiu social (Aplause) —, el spunea, deci la 21 Maiu 1864, înnaintea acelora cari veniseră să-i presinte resultatul plebiscitului: «Părinţii miei şi-au vărsat sîngele pentru drepturile Ţerii lor» — mai frumos merit decît acesta ar putea invoca oare urmaşul vrednic al unor oameni

vrednici? —; „astăzi, mai mult decît ori cînd îmi aduc aminte şi sînt hotărît a respecta această lege veche a familiei mele.

„Vă jur dar, domnilor, în faţa d-voastră, în faţa întregii ţerii, că şi eu voiu şti a muri pentru apărarea drepturilor şi voinţei României» (Aplause înduioşate.)

Acestea sînt cuvintele care şi trebuiau a fi rostite a doua zi după cel d'intăiu pas făcut pe un drum ca acela pe care pornise Alexandru Ioan I-iu.

Familia lui Ioniţă Cuza, nepot de fiu al lui Ioan cel decapitat, a trăit în împrejurări modeste, în mijlocul poporului românesc. Boierii din vremea aceia nu erau separaţi, prin luxul stupid din timpul din urmă, prin desţerările periodice către locuri cu soare cald iarna, către locuri răcoroase vara, şi mai ales cu joc de cărţi şi pentru una şi pentru alta (ilaritate.) Boierii nu erau deprinşi cu aceste mijloace foarte moderne de a se desface din mijlocul poporului lor. Orice aristocraţie, ori socială, ori politică, ori intelectuală, are dreptul de a trăi

numai atîta vreme cît stă în contact necontenit cu poporul din care s'a ridicat, cît împărtăşeşte toate gîndurile, toate sentimentele acestui popor şi cît este gata ca ea în rîndul întîiu să puie pieptul pentru apărarea drepturilor acestui popor. (Aplause prelungite.) Cuza a copilărit în mijlocul ţeranului moldovean, deşteptului, cumintelui ţeran moldovean, care nici nu stîrneşte anarhia cea adevărată, nici n'o încurajează, dar ştie foarte bine să recunoască anarhia cea adevărată, chiar dacă e foarte sus, de ceia ce, oricît de jos, nu e anarhie, ci pornire către dreptate şi libertate. (Furtunoase aplause.) Fiindcă cea mai straşnică anarhie este anarhia împotriva dreptului altuia şi a propriei tale conştiinţi. *Aceasta* este anarhia. (Aplause îndelung prelungite.)

În mijlocul acestor ţerani a crescut el, şi este ceva ţărănesc într'însul. Se vede din vorba lui, din scrisul lui, din gestul lui.

Acum cîţiva ani am pus să se tipărească «Mesagiile, proclamaţiile, răspunsurile» lui Cuza-Vodă :

cartea, cu greu, s'a răspîndit, dar o asemenea carte ar fi trebuit trimeasă, cu ocasia centenariului, în sute de mii de exemplare 'n tot cuprinsul Romăniei, şi ea ar trebui, astăzi cînd avem Romănia Mare, să se găsească, alături de cărţile religioase, în mîna fiecărui ţeran romîn, căci el ar putea să înveţe de acolo tot dreptul său, şi n'ar fi lucrare mai potrivită pentru a servi şi ca mijloc de apărare împotriva şarlatanilor cari, fără să semene cu Cuza-Vodă, pretind să continue opera lui tocmai pentru a o distruge. (Aplause.) Şarlatani empirici veniţi tocmai din mijlocul acelor ciocoi despre cari am vorbit, sau simplu paravan zugrăvit în tot felul, ca dragonii paravanelor chinese şi iaponese, după care se ascund acei şarlatani.

Prin urmare în mediul acesta particular a crescut Cuza-Vodă, cunoscînd sărăcia alor săi, cunoscînd omenia celor de cari era încunjurat, cunoscînd religia în bisericuţa din sat, cunoscînd pe sătean la brazda lui, cunoscînd pe boier în îndeplinirea funcţiunilor lui sociale seculare,

cunoscînd naţia în ceia ce are ea mai esenţial, în ceia ce are mai adînc, mai valoros şi mai sacru.

Naţiunea romînă poate să o cunoască cineva pe o mulţime de căi: băiatul de oameni bogaţi se trimite în străinătate să înveţe. Întors de la Paris sau din alte locuri străine pe unde a fost, el reînvaţă limba părinţilor lui, admiţînd că ar fi ştiut-o. Expunîndu-se la Capşa, el se spoieşte azi cu o democraţie tricoloră totdeauna la îndemînă, căci sînt văpsitori emeriţi pentru aceasta. Iar, după aceia, mai înnainte trecea prin Colegiul al treilea la alegerile pentru Cameră, acum va trece printr'un sufragiu universal diabolic falsificat, şi astfel întră pe arena politică, cunoscînd naţiunea romînă, nu atunci cînd sprijină nevoile ei, ci cînd el se găseşte pe umerii acestei naţii româneşti, destul de apăsată ca să nu se suie noi generaţii de trîntori pe umerii ei obosiţi. (Furtunoase aplause, îndelung prelungite.)

Cuza a fost şi el la Paris, la Parisul de după marile comoţiuni politice şi sociale; a fost în acel

Paris care se cuminţise supt regalitatea lui Ludovic-Filip, dar păstrase din amintirea marii revoluţii destul pentru ca idealismul să fie totuşi o religie pentru burghesia francesă încă, în cea mai mare parte a ei, cu desăvîrşire sănătoasă şi doritoare de adevărată libertate, respectuoasă de adevăratele drepturi ale tuturora. A studiat dreptul, dar n'a învăţat mult acolo. Sînt însă împrejurări, sînt anumite momente istorice în care a nu învăţa aşa de multe lucruri inutile, nepotrivite cu ţara ta, e mai curînd un avantagiu. N'am putea spune cît rău au făcut elevii foarte buni cari au mers în străinătate de la începutul aşa-numitei noastre renaşteri — într'un sens: renaştere, într'alt sens: decădere — cari au mers, zic, în străinătate pentru a se deromanisa, pentru a reveni ca escelenţi oameni, asemenea altor locuitori din alte ţeri, dar incapabili de a juca un rol în propria lor ţară, incapabili de a se renaturalisa în mediul romănesc în care s'au întors, şi cari s'au ţinut toată viaţa lor de formule foarte bune

în abstracția lor, foarte capabile de a fi aplicabile în alte locuri, dar la noi străine de pămînt, străine de oameni, de trecutul și presentul țerii noastre și cu desăvîrșire nechemate a pregăti viitorul nostru.

Cuza s'a întors în țară bun pentru orice decît pentru o specialitate. Vedeți: și aici în aparență ar fi o scădere. E foarte bine ca un om să aibă o specialitate și prin acea specialitate o carieră.

În ceia ce cetiam acum un ceas la Academia Romînă, în observațiile unui Frances, profesorul Repey, de la 1836, se cuprind învățături foarte bune: el spunea elevilor săi de la Academia Mihăileană, între cari se aflau tocmai tovarășii de mai tîrziu ai lui Cuza-Vodă: ridicați-vă la nivelul Europei; națiunile care nu vor ajunge să se ridice la acest nivel vor cădea în despreţul lumii civilisate și vor dispărea prin slăbiciunea lor în concurența mondială; dar el mai spunea un lucru: ceia ce învățați, puteți învăța pentru carieră, dar, înnainte de a învăța pentru carieră, să învățați pentru umanitatea voas-

tră. (Aplause): nu pentru ce veţi fi în breasla voastră, ci pentru ce veţi fi ca oameni în mijlocul oamenilor celorlalţi. (Aplause.) Ei bine, ceia ce deosebeşte pe Cuza-Vodă şi înnainte de a învăţa la Paris şi după, e caracterul acesta de om deplin, de om real, simţindu-se totdeauna în mijlocul altor oameni, văzînd drumul drept care duce la nevoile acestor oameni şi călcînd cu bărbăţie pe acest drum, orice ar fi să i se întîmple lui personal. De formule a avut totdeauna scîrbă.

Acesta e motivul pentru care nu s'a înţeles niciodată cu liberalii-naţionali,—partidul lui Rosetti şi Brătianu era atunci partidul *roşu*, şi foarte multă vreme aşa li s'a zis liberalilor: «roşii», de şi n'au socotit niciodată că în aceasta s'ar cuprinde o învinuire de anarhie (ilaritate). Ei au combătut pe Cuza-Vodă de la un capăt al Domniei lui la cellalt; au stat împotriva legii agrare, în loc să se unească cu Domnul împotriva vechiului conservatism cu işlic sau fără, — speţa lui Manolachi Costachi, om învăţat în şcoala germană, dar care

avea reacționarismul doctrinar, — în loc să se unească, prin urmare, cu acest Domn renovator, spărgător de uși, dărîmător de temple falșe, răsturnător de idoli, nu creator, nici susținător de «idei». (Aplause puternice.) F i i n d c ă iată ce se întîmplă cu idolul: îl pui într'un templu ca să facă minuni pentru d-ta, dar vine momentul cînd un Samson scutură stîlpii templului pentru idol, și, cînd se răstoarnă templul, nu numai idolul se poate găsi supt dărîmături. (Aplause puternice.) Totdeauna e periculos să-și creeze cineva idol într'un templu care totdeauna poate fi răsturnat, pentru că sămînța Samsonilor e veșnică în omenire. (Ilaritate, furtunoase aplause.)

Revenind la cele ce spuneam, roșii, liberalii-naționali n'au susținut pe acest Domn răsturnător de idoli împotriva acelora cari se găsiau bine în umbra neagră a vechilor capiști de închinare, ci s'au unit tocmai cu aceștia împotriva Domnului, și, la 1866, în Februar, s'a aflat la un loc tot politicianismul romîn, sau, cum zice cineva, «toți

fruntaşii politici ai naţiei» s'au aflat împreună pentru ca să răstoarne pe Vodă-Cuza pentru «administraţie rea». Administraţia rea este însă caracterul indelebil al desvoltării noastre istorice în secolul al XIX-lea, şi nu era nimeni aşa de naiv ca să-şi închipuie că, disparînd Cuza-Vodă, ar veni o administraţie bună. De obiceiu administraţia rea este aceia de care nu profiţi d-ta (ilaritate); de îndată ce se schimbă lucrurile şi profiţi de administraţie, ea se ridică şi devine chiar ideală. Şi cu tirania e tot aşa. Causa însă pentru care s'a făcut această legătură între toţi «fruntaşii politici ai naţiei», pentru care şi liberalii au făcut parte din această Ligă sfîntă din Februar 1866 e că, de fapt, ei îl urau sincer, chiar în afară de situaţia lor de proprietari de pămînt. Pe urmă, ce e drept, s'a întîmplat o schimbare la liberali: au trecut la fasa capitalului mobil urban, şi atunci au putut fi generoşi faţă de capitalul pus în pămînt, a cărui ruină nu mai însemna ruina celor cari nu mai deţineau acest pămînt. Dar nu era numai liberalismul cu

moşii care luptà contra lui Cuza-Vodă, era şi altceva: era ura feroce a oamenilor aserviţi unei formule contra roditorului om de realităţi. (Aplause puternice.) Îi durea omul acesta scînteietor de inteligenţă, plin de bunătate, iertător — şi fiecare iertare a lui era o pălmuire pentru duşmanii lui. L-au dărîmat a doua zi după amnistia pe care o dăduse acelora cari înscenaseră, cum veţi vedea la sfîrşit, răscoala mulţimii, în August 1865. Îi durea tot ce era larg uman într'însul, pe ei, reduşi la represintarea abstractă a unei formule moarte. (Aplause prelungite.)

Ajunsese Domn fără să vrea, în oposiţie cu atîţia cari ar fi voit să fie Domni şi n'au ajuns,—şi aceasta nu i-au iertat-o o viaţă întreagă. Unii cari se visau preşedinţi de Republică (ilaritate) — nu vă spun nume, pentru că este unul dintre dînşii, altfel foarte generos şi sincer în politica lui, pe care-l respectăm, dar fără îndoială el vedea şi republica roşie şi ocasiunea de a o presida. Cuza n'a voit să fie nici Domn,

nici — preşedinte de Republică: vremea l-a scos înnainte, acel anonim lucru care se chiamă vremea şi care posedă mai multă înţelepciune, mai multă prevedere şi mai multă măsură decît oricare dintre noi. Fiindcă «vremea» sînt oamenii cari nu vorbesc, sînt oamenii cari nu se înfăţişează, sînt oamenii fără interes, oamenii fără ambiţii, cari muncesc, cari sufăr şi cari sprijină pe ceilalţi, şi aceştia de aceia nu muncesc şi n'au de ce să sufere. Şi vremea înseamnă, nu numai cei neştiuţi din momentul acela, ci vremea înseamnă şi tot trecutul, milioanele de oameni cari îndeamnă din urmă, din mormintele lor, care nu pot cuprinde sufletul lor; şi ea înseamnă şi nesfîrşitul număr de oameni din viitor, cari apucă de piept pe represintanţii presentului si-i tîrăsc necontenit înnainte pentru ca ei înşii să trăiască mai bine decît înnaintaşii lor cari au fost. (Aplause înflăcărate.)

Aşa a fost el adevărat «Domn din mila lui Dumnezeu şi din voinţa naţională». A fost Domn din mila cea adevărată a lui Dumnezeu, care

alege pe un om din mulţime, pe David păstorul, şi-l trimite lui Samuil, marele preot, ca să-l încunune fără să ţină samă de cine a fost, de ce demnitate a avut, de cîţi şi cari sînt oamenii ce-l sprijină. Şi a fost Domn prin voinţa naţională, fiindcă din cel d'întăiu moment el a fost cel mai devotat îndeplinitor al voinţei naţionale, singurul fel de a fi: «al voinţei naţionale». (Aplause prelungite.)

De la început a pus în execuţie programul însuşi al naţiei, programul Divanului ad hoc. Cuza n'a făcut greşeala de a crede că un cenacul de cîţiva miniştri, plus de zece ori mai mulţi intriganţi, sînt în stare să corecteze ceia ce iese în chip natural din desbaterile, de multe ori pătimaşe, furtunoase, ale oamenilor cari se simt, cu dreptate, represintanţi ai poporului lor. Poate că nici Divanurile ad hoc n'or fi fost alese după toate cerinţele constituţionale. Fusese aleasă înnainte de aceasta altă Adunare, supt Vogoridi, Adunare disolvată de Europa, pentru-că boierimea falşificase listele şi se aleseseră indivizii cei

mai groşi la minte, cei mai tari la inimă din cîţi se găsiau pe vremea aceia în Moldova. Pe urmă s'au făcut alegeri nouă. Sistemul era foarte restrîns; atîţia, fără îndoială, n'au ştiut de alegeri şi s'au abţinut, căci nu orice ţeran din fundul munţilor Sucevei era să vie pentru a îndeplini funcţia de alegător la Divanul ad hoc — şi poate că poporul nici nu ştia ce înseamnă turceşte «divan» şi ce înseamnă latineşte «ad hoc»; nici nu i se mai vorbise ţeranului de o Adunare a poporului care, în lipsa Domnului, să îndeplinească rosturi pe care Domnul până atunci le îndeplinia; toate acestea erau lucruri noi pentru mintea lui, oricît s'ar fi trezit vechi amintiri de o represintanţă a poporului în trecutul depărtat. Cuza-Vodă nu şi-a zis însă că acei ce au pregătit munca în Divanul ad hoc ar fi greşit din causa originii lor constituţionale dubioase sau fiindcă au fost pătimaşi într'un anume moment şi patima lor ar fi trecut mai departe decît ceia ce trebuie îndeplinit; şi Cuza-Vodă, iarăşi, n'a crezut că în presenţa

frumoşilor ţerani din Divanul moldovenesc de la 1857 se găseşte un motiv de inferioritate, — fiindcă omul n'are niciun certificat de bacalaureat, de licenţă sau doctorat şi prin urmare nu poate fi la nivelul unei fabricaţiuni didactice, cum sînt aceia cari pot exhiba tot felul de titluri, dar dincolo de titluri nu mai au nimic de presintat, căci tot ceia ce sînt se cuprinde în petecul de hîrtie tipărită din care nu mai pot ieşi. (Aplause.) Cuza-Vodă şi-a zis: m'am ales cu acest program, programul acesta este al poporului mieu, şi eu trebuie să-l îndeplinesc. Dar dacă Tronul printr'aceasta i-ar fi fost în primejdie, dacă şi dinastia? Şi un moment s'a gîndit, ca orice părinte care-şi iubeşte copiii, la copiii iubirii sale, în afară de legăturile lui cu Doamna. Şi Doamna, cu care eu am vorbit acum cîţiva ani, Doamna Elena, n'avea niciun fel de resentiment pentru lucrurile de atunci; din potrivă, dacă păreai că atingi cît de puţin acele lucruri trecute, se supăra şi tăia vorba imediat: «nu, nu! lucrurile acestea nu sînt de

vorbit cu privire la Vodă»; îi era drag si aşa: avea motivele ei pentru care-i era drag şi aşa. El nu s'a gîndit nici la Tron, nici la copiii lui, frumoşi, suflete nobile, cari au murit înnainte de vreme, şi a fost un fel de izbăvire a lor: nu se ştie ce ar fi făcut toţi nemulţumiţii din Ţara Românească cu dînşii, jucîndu-i pentru interesele lor. Nu s'a gîndit Cuza-Vodă la nimic din ale lui, ci singur şi-a spus: acest lucru trebuie făcut, îl voiu face împotriva tuturora, împotriva mea însăşi, împotriva fericirii mele, a viitorului mieu, dar nu împotriva datoriei pe care o am faţă de Dumnezeu şi faţă de oameni, şi nu împotriva numelui bun pe care sînt chemat să-l las în paginile istoriei neamului mieu. (Aplause entusiaste, îndelung prelungite.)

Şi a procedat, fără un moment de îndoială, la lovitura de Stat, la lovitura de Stat pentru dreptate, pentru cea mai neapărată dreptate. (Aplause prelungite).

Adunarea refusă sistematic reformele propuse până ce, la urmă, el le-a primit pe toate în afară de

aceia care interesa mai mult: reforma agrară. Toate da, însă reforma pămîntului, nu!

În Novembre 1863, prin mesagiul lui de la 8 a acestei luni, el chiamă din nou pe representanţii clasei politice din Principatele Unite la îndeplinirea celei mai elementare datorii faţă de ţerani, datorie care, să nu uitaţi un lucru, nu venia numai din desvoltarea întregii noastre istorii, din cerinţa neapărată a epocei noastre, din nevoia care stăpînia lumea întreagă, din această cerinţă pe care aşa de frumos o exprima, ca Moştenitor al Tronului, Regele nostru la Craiova, cu prilejul desvelirii monumentului lui Ştirbei: «România nu poate fi trainică decît cînd se va sprijini pe mulţămirea tuturor locuitorilor ei».

A tuturor, şi nu pentru mulţămirea cîtorva de sus; cîtorva agăţaţi sus, nu stînd de drept sus, şi împotriva milioanelor de jos, a doua zi după cel mai mare sacrificiu pe care l-au făcut aceste milioane. (Inflăcărate aplause mult prelungite şi din nou repetate.)

Să nu uităm însă că încă de a-

tunci reforma agrară deplină era datorită Europei, care a sancționat noua noastră existență, de țeri unite. Convenția din Paris, care a precedat Statutul, care Statut a precedat Constituția, Convenția din Paris cuprinde cerința neapărată de a se resolvi definitiv și radical chestiunea rurală în România. Sînt de atunci șeizeci de ani, și îndatorirea formală din Convențiune a fost trecută cu vederea, tot așa ca și alte nevoi esențiale de viață ale acestui popor. (Aplause puternice.) Și Cuza, îndemnînd pe deputați «să-și aline patimile și urile între dînșii» — sînt propriile lui cuvinte —, amintindu-li că «strămoșeasca frăție» a făcut «strămoșeasca putere», puse înnainte necesitatea resolvirii imediate a chestiunii agrare.

Adunarea a zăbovit necontenit această chestiune esențială, și atunci, la 2 Februar 1864,—s'a prelungit terminul de desbateri până la 3 Mart, pe urmă până la 1-iu April. Adunarea nu luasē în desbatere proiectul de reformă rurală, pe care-l presinta acum Kogălniceanu. La 14 Mart, se vine cu proiectul

formal al acestuia şi, în Mesagiu, iată ce spune Domnitorul: „Proiectul de lege rural votat de onorabila Adunare în sesiunea din anul 1862 nu l-am putut sancţiona, fiindcă el nu corespundea la condiţiunile de îmbunătăţire a soartei muncitorimii de pămînt, garantată lor prin art. 46 al Convenţiunii încheiate la Paris în 7|19 August 1854.»

Adecă ceilalţi făcuseră altă lege agrară, legea din 1862, şi Domnul refusase formal să primească această lege, pe care o socotia scăzătoare pentru dreptatea clasei ţerăneşti şi, raportîndu-se la Convenţie, el cerea să se treacă dincolo de ce se acordase la 1862 pentru ca această chestie să-şi capete deslegarea ei trainică.

Din partea Adunării se observă aceiaşi lipsă de bunăvoinţă. Ministeriul e pus în minoritate în chestiunea rurală; e pus în minoritate pentru că acest Ministeriu voià să treacă mai departe, mult mai departe în resolvirea acestei chestii decît Camera. Şi Domnul, avînd să hotărască asupra acestei demisii a Ministeriului Kogălniceanu, se ex-

primă astfel: «Eu nu am putut primi această demisie pentru că votul de desaprobare este dat de d-voastră fără măcar să fi intrat în discuția unei chestii de mare importanță: îmbunătățirea soartei locuitorilor muncitori de pămînt, garantată lor de articolul 46 al Convenției din Paris și pe care țara întreagă o așteaptă cu o legitimă nerăbdare, și aceasta în însuși interesul asigurării proprietății funciare.»

Prin urmare Cuza-Vodă judeca așa: dacă între Cameră și Guvern se ivește un conflict, conflictul se resolvă în dauna acelei părți care dă mai puțin în ce privește dreptatea causei rurale, iar nu în dauna acelei părți care dă mai mult în folosul acestei clase rurale. (Furtunoase aplause.) Cu alte cuvinte, avînd să cucerească o posiție puternică și bine apărată, el se hotăra pentru acei cari mergeau mai aproape de zidurile dușmanului, și nu se dădea înnapoi cu fugarii cari n'aveau curajul să înnainteze către această cetate. (Aplause furtunoase.)

Camera a fost prorogată și atunci (ilaritate), a fost prorogată *atunci*

(ilaritate, aplause), pentru serbătorile Paştilor, şi prorogarea aceasta, pentru pocăinţa Camerei retrograde, o anunţă Vodă în aceste cuvinte: «De aceia eu am însărcinat pe Ministeriul mieu a vă înfăţişa proiectul pentru reforma legii electorale, prevăzută de înnaltele Puteri subscriitoare Convenţiei de la Paris, reclamată de un îndelungat timp de ţară şi, în multe rînduri, şi de însuşi dvoastră. Această reformă, mai mult decît orişicînd, a devenit astăzi urgentă, pentru că numai prin ea România poate dobîndi o Adunare în care interesele tuturor claselor societăţii vor fi mai deplin represintate.

«Însă, fiindcă, pe de o parte, se apropie sfintele serbători ale Învierii Mîntuitorului omenirii, iar, pe de alta, doresc ca d-voastră pe un scurt timp să vă întoarceţi la locuinţile d-voastră pentru ca la însăşi sorgintea mandatului dvoastră să vă încredinţaţi de sentimentele naţiunii...“

Vedeţi ce om cuminte: trimite la alegători pe membrii Adunării cari se ridicaseră împotriva lui,

fiindcă el zice: această reformă e a mea, mă identific cu vederile miniştrilor mei. În loc să disolve de-odată Adunarea, îi spune: recunosc că sentimentul naţiunii e mai puternic decît sentimentul şi judecata oricăruia dintre noi; mergeţi deci acasă, întrebaţi pe ai dvoastră cari v'au ales, ce preferă: reforma mai largă pe care o aduc eu, sau reforma mai îngustă pe care o vreţi dv., aleşii. Și numai după aceia, cînd deputaţii şi-au astupat urechile ca să nu audă, numai după aceia Cuza-Vodă a trecut la măsura, atît de zguduitoare pentru orice conştiinţă de Suveran, care este o disolvare, și nu o disolvare obişnuită, ci o disolvare în momentul cînd se discută o chestiune de viaţă, o mare chestiune de viaţă pentru un popor și cînd acei cari sînt în stare s'o resolve se găsesc la locurile lor gata, poate, să dea resolvirea deplină. (Furtunoase aplause mult repeţite.)

Și Cuza-Vodă continuă, după ce li spune să se ducă acasă pentru ca să consulte poporul: «totodată să vă convingeţi că, mulţămită

Providenței, ordinea publică, nici într'o parte a României nu este turburată, nici chiar amenințată.» El voià să spună prin aceasta că se turbură ordinea publică, nu cînd acorzi unui popor dreptul său, ci cînd i-l refusi. (Aplause prelungite.)

Pentru aceasta deputații sînt prorogați până la 2 Maiu. La 2 Maiu Adunarea se înfățișează hotărîtă să refuse proiectul de lege. Atunci e disolvată. Țerii i se adresează Domnul printr'o splendidă proclamație* in care întînim următorul pasagiu: „Romînilor, șase ani se vor împlini în curînd de cînd existența politică a României s'a recunoscut într'un chip solemn și s'a proclamat printr'un tratat la care au luat parte Înnalta Poartă, augusta noastră suzerană, și marile Puteri ale Europei. Actul internațional, Convențiunea din 7 și 19 August 1858, ni-a înzestrat țara cu instituții liberale și binefăcătoare, a cărora desvoltare progresivă ar fi asigurat prosperitatea noastră."

Acei cari cred că la 1866 s'a făcut un lucru nou prin Constituție, nu țin samă deci că Vodă Cuza, la

1864, considera ca o datorie a lui „desvoltarea progresivă“ a principiilor cuprinse în Convenție. Și, d-lor, progresiv este altceva decît progresist (ilaritate): progresiv înseamnă intenția de a progresa, „progresist“ une ori situația de spectator dușman al progresului epocei tale. (Ilaritate, aplause.)

„...Și cu toate acestea România stă încă pe loc.“

Ceia ce supăra pe Cuza era că țara „sta pe loc“. Nimeni nu poate dori mai mult decît o necontenită mișcare de conștiință națională, singura în stare să ție un popor la același nivel cu desvoltarea însăși a epocei.

„De unde vine răul?

„Ridicat la tron prin voturile unanime ale ambelor Adunări Elective, eu eram în drept de a mă răzima pe concursul acelora cari mi-au impus glorioasa, dar greaua misiune de a organisa țara. A fost însă din contra; de a doua zi eu am găsit înnaintea mea o neîmpăcată oposiție.“

Fiindcă el represinta causa reformei, și oricînd, față de vechea

clasă politică ce există încă, a represinta causa reformelor, însemnează a avea înnaintea ta „neîmpăcată oposiție.“

«În zădar eu am dat nenumărate dovezi despre cel mai scrupulos al mieu respect pentru privilegiile parlamentare; în zădar am chemat la putere toate partidele, unul după altul. În zădar am făcut Adunărilor concesii peste concesii și am împins spiritul de împăcare până a tolera încălcări grave asupra atribuțiilor mele. În zădar m'am învoit până a face sacrificiul spontaneu chiar și al unor prerogative suverane. Toate au fost nefolositoare.

„Unirea țerilor surori săvîrșită; averile mănăstirilor închinate, a cincea parte a pămîntului romănesc, înnapoiate domeniului național, niște asemenea mari resultate dobîndite de Guvernul mieu, toate au fost uitate.

„Interesele țerii și demnitatea sa dorințile, trebuințile voastre cele mai neapărate, toate s'au sacrificat unor patimi vinovate.

„Drept răsplată pentru devotamentul său către causa națională, Ale-

sul Romînilor n'a găsit decît ultragiul și calomnia; și, cu toată înțelepciunea unui număr de deputați, o oligarhie turburătoare a știut a împiedecá necontenit stăruințile mele pentru binele public și a redus guvernul mieu la neputință. (Aplause puternice.)

„Ce-mi rămîne dar de făcut?"

Să congedieze Guvernul redus la neputință pentru că voia să îndeplinească reforma neapărată, sau să lovească în Camera recalcitrantă în această „oligarhie turburătoare?"

A lovit, la sfîrșit, în «oligarhia turburătoare», care se poate lovi și într'o Cameră, ca și într'un Guvern, și chiar aiurea decît într'un Guvern și într'o Cameră. (Aplause puternice.)

Totuși, plin de grijă ca niciodată să nu i se poată aduce o critică de ordine constituțională, iată cum urmează Cuza-Vodă:

„Am hotărît a face o de pe urmă cercare, a face un de pe urmă apel la patriotismul Adnnării. Mi-am schimbat din nou miniștrii, și, în timpul sesiunii actuale, Guvernul mieu a înfățișat Camerei toate proiectele de legi ce ea însăși le ceruse.

În toate acestea eu am voit aceia ce au voit auguştii subscriitori ai tratatelor care au ridicat România, aceia ce o voiesc marile principii de egalitate şi de dreptate ale timpului nostru. Am voit, în fine, să se realiseze şi marea făgăduinţă dată muncitorilor de pămînt de art. 46 al Convenţiei..."

Suna ca un clopot articolul 46 al Convenţiei!

„Am voit ca clăcaşii, prin plata muncii lor, să ajungă a stăpîni părticica lor de pămînt în plină proprietate.

„Cum a răspuns Adunarea la înfăţişarea proectului de lege rurală? O ştiţi toţi. Ea a dat un vot de blam Guvernului mieu. Şi pentru ce? Pentru că proiectul înfăţişat era o lege de dreptate, era realisarea speranţelor legitime a' trei milioane de ţerani. Adunarea, prin blamul său, lovia, în persoana miniştrilor, propria cugetare a şefului Statului."

Iată că, prin urmare, prin această declaraţie Cuza-Vodă îşi însuşeşte cugetarea lui Mihail Kogălniceanu, confundă personalitatea lui politică

în personalitatea marelui său ministru, reunește tot ceia ce era mai nobil în ființa amîndurora pentru a crea această dublă figură legendară a lui Cuza și Kogălniceanu, în care se cuprinde întîia operă curagioasă de eliberare a țeranului romîn. (Aplause călduroase, îndelungate repetate.)

După aceia Domnul se adresează către țară, cerînd să confirme hotărîrea lui.

Răspunsul țerii a venit în cîteva zile. Între 10 și 14 Maiu s'a votat asupra Statutului care crea noua ordine constituțională și asupra reformei agrare. Resultatul a fost 582.621 voturi care aprobau purtarea Domnului. Domnul a primit atunci pe represintanții tutulor claselor, în ziua de 21 Maiu, la Palatul din București, și a constatat că prin noul așezămînt se acordă o mai largă represintare a țerii. Adecă din lovitura de Stat dela 2 Maiu a resultat, pe lîngă consacrarea reformei dorite de Domn, și un regim electoral mai larg și mai sincer decît regimul d'innainte. Fiindcă este o monstruositate a se

face o lovitură de Stat pentru a aduce un regim electoral inferior aceluia care exista în Adunarea disolvată (Furtunoase aplause, mult repețite.)

Iar, adresîndu-se către săteni, la 14 August, Domnul li spune, „ca Domn și ca părinte“ — frumoase cuvinte — așa: „de astăzi voi aveți o patrie de iubit și de apărat“.

Soldatul de la 1877 și de la 1916 a fost creat atunci, în 1864, de Cuza-Vodă. (Entusiaste aplause.)

Sînt puțini oameni cari se hotărăsc să facă ceia ce a făcut Cuza-Vodă sau ce a făcut Regele nostru la Iași, în 1917, în urma făgăduielilor formale date soldaților săi în ziua de Sfîntul Gheorghe. O reformă impusă — o mai spun încă odată — de Suveran unui Guvern care până în momentul acela nu se gîndise să aducă din nou causa pentru care venise la putere. (Aplause puternice.) Am mai spus-o și o spun și acuma, și știu de ce o spun, iar cine spune altfel, minte, minte din interes egoist de partid (Puternice aplause), și minte din falsă trufie

personală, sau, cînd minte pentru altul, minte din prostie (Ilaritate, puternice aplause.) E foarte greu să se iea o hotărîre ca aceia a lui Cuza-Vodă la 1864 și ca a regelui Ferdinand în April 1917. Toată lumea știe că, în casul din urmă, imediat s'a ridicat escepția de neconstituționalitate pentru proclamația față de armată prin care se făgăduia soldaților pămînt; s'a spus: e neconstituțională, Coroana n'are dreptul să se amestece în lucrurile acestea. Dar este ceva mai greu de cît a lua asemenea hotărîri: este a le ținea împotriva tuturora și împotriva ta însuți (Furtunoase aplause mult prelungite).

Cuza-Vodă a știut să menție hotărîrile sale; el n'a întins niciodată mîna pe care cei disolvați la 2 Maiu erau bucuroși să o prindă. Nu s'a lăsat convins niciodată că rămînerea lui pe tronul țerii este condiționată de împăcarea cu fruntașii din toate partidele; a menținut luni întregi de zile pe acel mare ministru care în Constituanta de la 1866 a fost izgonit din Adunare pentru că la 2 Maiu călcase privilegiile con-

venționale. A avut curajul, el ca și marele lui ministru, să stea, de și țărănimea nu înțelegea încă pe deplin binefacerea pe care i-o făcuse, să stea alături de acest om, și, cînd acest om a căzut, să stea el singur împotriva coaliției tuturor acelora cari aveau un rost politic în România. *Acesta este marele lui merit.* (Entusiaste aplause.)

Glorios a fost Cuza-Vodă la 2 Maiu 1864, dar gloria lui culminează prin felul cum a întrebuințat lunile care urmează până la catastrofa-lui, intransigent de strajă înnaintea operei pe care o îndeplinise.

În ceia ce privește pe adversarii lui, ei au întrebuințat mijloacele care se pot vedea întrebuințate și în alte timpuri: nu s'au ridicat, ferească Dumnezeu, ca niște proprietari jigniți, ca niște conservatori turburați în acele vechi idei care flutură ca liliecii unsuroși și negri în anume capete goale unde e loc de zburat; nu, ferească Dumnezeu, nu a invocat principii pe care opinia publică le-ar fi primit cu indiferență, ci s'au cantonat în două domenii: pe

de o parte păstrători ai dreptului public jignit, care se cere a fi răzbunat—și nu era altceva decât disolvarea unei Adunări care dăduse un vot de blam ministrului ce presintase un proiect pe care Suveranul și-l însușise și care representa însăși rațiunea, de a fi și a ministrului și a Suveranului și dictatura de o clipă pentru o mai bună ordine constituțională—; și, pe de altă parte, au îndrăznit — sînt unele îndrăzneli care nu datează de ieri—, au îndrăznit să se presinte ei ca representanții clasei țerănești turburate, sărăcite prin reforma lui Cuza-Vodă!

Au trecut cîteva luni de zile. Domnul, foarte obosit de cumplita luptă pe care o dusese, a fost silit să părăsească, în vara anului 1865, țara pentru a se căuta. Era bolnav de boala de care a și murit la Heidelberg, cînd abia trecuse vîrsta de 50 de ani, în plină putere, capabil de a duce, după întoarcerea în țară unde nu ar fi fost Domn, o nouă luptă. Ce strașnic deputat, luptînd în mijlocul Adunării pentru liberarea mai departe a țeranilor,

ar fi fost acelă care-și primejduise coroana pentru a îndeplini misiunea sa și care, întors la războiul său, ar fi putut spune: m'ați doborît în luptă, ei bine o încep din nou, de aici, împotriva voastră, a tuturor! (Entusiaste aplause, îndelung prelungite.)

Și ce frumos bătrîn ar fi fost, dacă nu pentru noi, pentru părinții noștri, acela care s'a chemat Alexandru Ioan I-iu și care, cum spunea el în ultima lui adresă către Camere, fusese gata oricînd să sô întoarcă în mijlocul fraților săi de luptă de odinioară tot cum fusese odinioară: „colonelul Cuza".

Am zis că în vara anului 1865 s'a dus să-și caute sănătatea, foarte zguduită. Atunci s'a organisat falșa revoluție populară în contra liberatorului țeranilor. Cum s'o fi organisat: cu sticleți, cu broșe (ilaritate), ce-o fi fost, — n'avem informații. Presupun că lucruri atît de idioate nu pot fi cu totul nouă; prin urmare se poate să fi fost întrebuințate și pe vremea aceia. O ceată de oameni rătăciți, supt conducerea unor agenți, au „făcut revoluție" în

Bucureşti. Acei cari ţineau locul lui Vodă au fost siliţi să întrebuinţeze mijloace violente. A doua zi după aceasta, şefii partidului liberal, cari puseseră la cale această sinistră mascaradă, au fost închişi. Iar cel d'intăiu act pe care l-a făcut Cuza, cînd s'a întors, a fost acela, de suprem despreţ, de a li da drumul. Îi socotia mai inofensivi de cum erau, de şi nu-i socotia, de sigur, mai buni de cum s'au dovedit. A doua zi după ce iertarea domnească-i scosese din închisoarea pe care o meritau, a început acea uneltire care a dus la conspiraţia militară din Februar 1866 şi la căderea Domnului.

Plecînd din ţară, pentru cîtăva vreme, Franţa, care nu-l uitase, fiindcă-l ştiuse totdeauna prieten loaial în legăturile cu străinătatea, cum fusese loaial în îndeplinirea misiunii lui interioare, l-a invitat, prin ducele de Grammont, la Viena, să vie din nou în ţară, căci va fi susţinut împotriva regimului care încunjurase imediat pe Carol I-iu, regim contra căruia dusese el marea lui luptă biruitoare şi care acum era înfăţişat la putere de antre-

prenorii noului Domn. (Furtunoase aplause.) Carol I-iu a știut să se ridice peste antreprenorii lui, cari crezuseră să aibă în Domnitor o simplă unealtă străină, menit să nu înțeleagă viața întreagă a țerii în care omul care înțelegea fusese socotit ca foarte primejdios. Atunci Cuza a răspuns: prin intervenție străină nu mă întorc în România.

— Dar cu voința poporului tău? Aici sufletul omului s'a zbătut într'un teribil chin de conștiință și a schițat gestul: mai mare decît oricine era de sigur poporul care-l ridicase pe tron, căruia-i răsplătise pentru credința lui și care n'a fost printre cei ce l-au înlăturat, în noaptea criminală, de pe tronul celor două Principate Unite.

Am încheiat expunerea mea. Ea arată cît de mult samănă vremurile. Și arată încă un lucru: cît de mult sînt datori, chiar dacă au greșit un moment, să semene cu Vodă-Cuza oricine se găsesc în locul lui.

(Entusiaste aplause, mult timp repetate.)

Stenografiat de *Henri Stahl.*

Prețul 2 lei.